

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ

Ірина Ігнатенко

УДК 392(=161.2)“185/192”

У статті на основі аналізу етнографічних джерел зроблено спробу розглянути та проаналізувати тривалий час замовчувану тему: домашнє насильство в традиційній селянській культурі середини XIX — початку XX ст. Авторка доходить висновку, що загалом не схвалюючи фізичне насильство, традиція все ж толерувала його, якщо воно застосовувалося з «доброю» метою: напоумлення, навчання, виховання тощо. Побиття «за діло» провиною не вважалося й розглядалося як внутрішньосімейна справа. З огляду на те, що традиційна українська культура була патріархальною і влада зосереджувалася в руках чоловіків, саме ця група найчастіше й чинила агресію щодо підлеглих жінок та дітей. Цю правду, останні могли зазнавати побоїв від батьків обох статей, які мали необмежену владу, що закріплювалася в існуючій ієрархічній структурі та моральних цінностях.

Ключові слова: домашнє насильство, патріархат, дитинство.

An attempt to consider the problem of domestic violence in traditional peasant culture of the mid-XIXth — early XXth centuries is proposed in the article on the base of the ethnographic sources analysis. This issue has been concealed for a long time. It is concluded, that in general tradition hasn't approved physical violence, been tolerant to it if used with a *kind* purpose: advise, instruction, upbringing, etc. Beating *for a deed* hasn't been thought as a fault and it is considered as a family affair. Taking into account a fact, that traditional Ukrainian culture is a patriarchal one and a rule is concentrated in man's hands, just this group has the most often accomplished aggression as to the inferior women and children. Though the latter can suffer beating from the both of the parents as they have absolute authority, which is attached in the existed hierarchical structure and moral values.

Keywords: domestic violence, patriarchy, childhood.

Фізичне насильство, особливо найпоширеніша його форма — домашнє (побиття, зґвалтування, цькування, залякування тощо серед людей, що перебувають у родинних стосунках), викликає занепокоєння в усьому світі. Розроблюються й запроваджуються механізми його подолання. Так, у 1993 році було ухвалено Декларацію ООН про викорінення насильства щодо жінок, а в Україні діє Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5].

Утім, статистика випадків насильства свідчить про його високу поширеність. Незважаючи на те, що від насильства можуть потерпати представники обох статей, згідно зі статистикою МВС України, у 9 з 10 випадків від домашнього насильства страждають саме жінки, а вдаються до нього переважно чоловіки [13, с. 152].

За даними Міжнародної амністії, жінки в усьому світі страждають від домашнього насильства більше, ніж від зґвалтувань незнайомцями, пограбувань, нещасних випадків, катастроф тощо, разом узятих, а основною причиною смерті або фізичної інвалідності в жінок

молодого та середнього віку (від 16 до 44 років) є насильство з боку чоловіків [13, с. 152].

За оцінкою Міжнародного жіночого правозахисного Центру «Ла Страда — Україна», 2013 року 90 % жертв домашнього насильства ставали саме жінки. Центр підкреслює: кількість скарг відображає лише 10–15% загальної кількості інцидентів. Багато постраждалих взагалі замовчують насильство [20].

З огляду на наведені факти, цілком логічно постає ряд питань. Чи було домашнє насильство притаманне українській традиційній культурі? Якщо так, то хто його чинив і ким були жертви? Які причини й наслідки воно мало? Чи практикувалося покарання винних і в який спосіб?

На початку зазначимо, що домашнє насильство — тема, якій етнологи тривалий час не приділяли належної уваги, хоча й не оминали її зовсім [9, с. 142–144; 6, с. 126–135; 28]. Можливо, окреслена тема лишається не надто популярною для досліджень, з одного боку, через морально-етичні незручності, які

вона спричиняє; з другого, — через острах підірвати чи, принаймні, сколихнути романтично-ідеалізований опис традиційної селянської культури, підвалини якого були закладені на хвилі національного піднесення й романтизму в 1830—1860-х роках [19, с. 38—42]. Утім, актуальність і практична значимість обговорення запропонованої теми є очевидною і вже давно широко обговорювана у світі [25; 26; 28].

Не претендуючи на всебічне висвітлення цієї занадто складної і ще подекуди дразливої і замовчуваної теми як для вітчизняної етнології, так і для суспільства в цілому, спробуємо бодай побіжно (з огляду на обмеження обсягу статті), відповісти на поставлені запитання.

Методологічно стаття написана у феміністичному напрямі [27, р. 3—16]. Джерельну базу становлять архівні неопубліковані та опубліковані матеріали. Хронологічні межі охоплюють класичний для вітчизняної етнографії період — середина ХІХ — початок ХХ ст.

Сучасні європейські та північноамериканські вчені¹ дедалі переконливіше доводять, що в патріархальних культурах (якою є і українська) зосередження влади, економічних та матеріальних ресурсів у руках чоловіків призводило (і призводить понині) до суспільного виправдовування / нормування / толерування тощо фізичного знуцання над жінками, адже насильство завжди пов'язане з владою, контролем та домінуванням [29, р. 144—148]. Оскільки влада в патріархальних суспільствах зосереджувалася в руках саме чоловіків, застосування фізичної сили до підпорядкованих дружини й дітей досить часто виглядало як норма або принаймні невелике порушення [1, с. 78].

Приміром, професор британської історії ХІХ ст. Роберт Шумейкер (Robert Shoemaker) зазначає: «У цьому ієрархічному суспільстві насильство було прийнятним способом дисциплінування соціально підлеглих осіб, чи були вони слугами, чи дітьми, чи дружинами. Чоловіки мали законне право використовувати “помірковану корекцію”, щоб фізично покарати своїх дружин за непослух» [30, р. 104]. До того

ж, «неможливо точно оцінити кількість жінок у шлюбі, які потерпали від сімейного насильства, і наскільки такі практики були поширені. З огляду на ряд причин, жертви часто-густо ігнорували факт насильства або приховували докази щодо цього. Навіть у випадку, де побиття було очевидним, деякі жертви все одно не наважувалися оприлюднити насильство, соромлячись цього факту і боячись звинувачень у провокаціях власних чоловіків <...> Інші, які намагалися зберегти свою респектабельність, були стурбовані шкодою, яку така скарга могла завдати їхній репутації; інші вважали, що скарга буде не продуктивною, а навпаки, спровокує подальше насилля, або ж чоловік кине родину чи потрапить у в'язницю, залишивши без жодної підтримки» [30, р. 105].

Ці твердження цілком відповідають тенденціям, які ми простежуємо і в українській історії та культурі. Приміром, український історик Наталія Старченко, досліджуючи становище жінки в ранньомодерному шляхетському соціумі Волині, зазначає, що «фізичне насильство — постійний елемент взаємодії всередині родини від давніх часів до сьогодні, однак різниться воно контекстом та масштабом» [22, с. 242], і закликає не зважати на незначну кількість судових справ щодо сімейного насилля, «адже всевладдя чоловіка мало зводити до мінімуму можливість жінки скаржитися <...> Конфлікт між подружжям можна розглядати як найбільш приватний, що традиційно погоджується у родинному колі (а чи замовчується)» [22, р. 243].

Етнолог Оксана Кісь у дослідженнях про становище жінок в українській традиційній культурі ХІХ ст. наголошує, що «обґрунтоване насильство над жінкою (за провину) толерувалося соціонормативною культурою» [9, с. 144].

Що ж розумілося під «провиною»? Насамперед чоловік мав неписане право бити дружину за лінощі, марнотратство, непокору, зраду, брехню тощо. Насильство мало місце й у шлюбі без кохання, що був укладений з примусу батьків. Також вважалося, що побиття тільки

підє на користь, якщо його метою є «навчання» та «напоумлення» [9, с. 143].

Спираючись на джерела, можна припустити, що найчастіше підґрунтям для регулярного фізичного насильства ставав чоловічий алкоголізм. Будучи залежним від оковитої, чоловік втрачав здатність мислити тверезо, переставав господарювати, починав пропивати нажите майно, а також постійно влаштовував сварки й бійки в сім'ї: «Не сидять дома, а йдуть де-небудь в корчму і там малу-помалу привикають до п'янства. Лиха житка теї жонці, бо треба доглядіть і домовку, і чоловіка, щоб він чого не пропив, ще й треба боятись його, щоб і не набив, бо він нічого не роби, толко п'є, Як прийде до дому, Жонку бьє» [10, с. 342].

Загалом сільська громада засуджувала фізичне насильство, особливо якщо воно носило регулярний характер, і застосовувала до порушника певні види напоумлення, як-от: ув'язнення, штраф, позбавлення права участі в сільських зборах (подекуди передаючи це право дружині) тощо. Проте втручання в сімейні конфлікти носило швидше винятковий характер, коли ситуація реально ставала критичною і загрожувала життю жінки [9, с. 143]. У всіх інших випадках це здебільшого розглядалося як внутрішньосімейні негаразди: «Виходили за таких паганих, і не розводився ніхто — мусіли терпіти. Там єдна в нас терпіла: вийшла заміж — він її так бив, так бив!.. <...> Вона вслепла <...> А хто мав обстати? Та де, хто тобі буде боронив, ліз в сім'ю?! Не!» [8, арк. 10].

Варто акцентувати увагу на тому, що фізичне побиття чоловіком жінки в минулому не могло розглядатися як вагома причина для розлучення. Церква, держава, громада, традиція розглядали шлюб як довічну угоду, а охочих його розірвати різко засуджували. Лише в граничних і окремих випадках розлучення ставало можливим, як, скажімо, бажання одного з подружжя піти в чернецтво [18]. Тож офіційних розлучень в українських селах майже не було, не так через любов, що ніби панувала в кожній родині, як через неможливість (або довготривалість) їх реалізації: «Здобути

розлуку дуже трудно. Хоч би як чоловікові та жінці тяжко було жити вдвох, хоч би вони зненавділи одне одного як найтяжчі вороги, то цього закон не вважає за слушний призив до розлуки» [4, с. 4].

Власне, про те, що в досліджуваний період зафіксованих розлучень було дуже мало, йдеться в офіційній статистиці. Так, за матеріалами першого перепису населення 1897 року, у Подільській губернії кінця ХІХ ст., приміром, кількість розлучених чоловіків становила 0,1 %, а жінок — 0,2 % від усього населення віком понад 14 років. За цим же переписом, на 10 000 одружених припадало 14 розлучених чоловіків та 21 розлучена жінка. На основі підрахунків за 19 років (з 1867 до 1886 року) в Україні на 1000 шлюбів щорічно припадало лише одне (!) розлучення [17, с. 7].

Утім, якщо спільне життя ставало зовсім нестерпним, селяни інколи розходилися, переставали жити разом, хоча й перебували в офіційному шлюбі: «Развод которий совершился бы законным порядком, в народе не бывает. Впрочем, чаще расходятся временно, потом опять сходятся, а так иногда повторяется несколько раз» [23, с. 15]; «Розійдуться чоловік та жінка сами і одно, а іноді й обоє одружуються вдруге, тільки без церковного шлюбу, а так просто, починають жити “на віру”, як кажуть у нас люде» [4, с. 4].

Щоправда, у майбутньому такі самовільні розлучення могли стати проблемою при поділі майна, нажитому в другому шлюбі (якщо він укладався), та причиною визнання дітей у ньому незаконними, порівняно з дітьми від першого: «Таке одруження зветься незаконне, і такі подружжя закон велить карати. Діти в невінчаного подружжя не мають всіх тих прав, які мають діти подружжя законного, се б то вінчаного» [4, с. 4].

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що жінки в українському традиційному суспільстві були заручницями релігійних норм, державних законів, традицій, націлених на збереження родини, й опинившись вічнавіч із загрозою домашнього насильства, муси-

ли його терпіти все життя. Визволитися з-під тягаря такого життя дозволяла хіба що смерть чоловіка, про що красномовно свідчить таке голосіння: «Та ни жила ж я — а мучилась, світа божого ни бачила. Тіко й знала, шо сльозами обливалась, та по закутках од чоловіка-ката ховалась. Та ни бачила ж я од тебе ні любові, ні ласки. Та ни могла я і одній ночиньки поспать біз опаски. Та ти ж мене ніколи щиро ни любив і ні разу ни приголубив. Тіко й знав, шо по шинках волочився, та щодня мене бив: та нима і клаптика тіла, де твій кулак ни ходив, та шо ти тіко зі мною не робив! Та ни раз я на морозі ночувала, та ни раз я по снігу босяком о півночі до сусідів утікала. Та ти ж за мною ни раз і з ножем ганявся, та ни раз і за кісоньки мої брався! Та лучче б я на світ ни родилась, щоб тебе ни бачить і ни знати і так тяжко не страдати. Та чого ти од мене раньше не прибрався та на шо ти мене до старості довів! Та кому я тепер нужна, та на шо я кому здалася, Та пропала моя молодість ні за понюх табаку, та ни дай Бог нікому жисть таку!» [21, с. 30].

У контексті проблеми домашнього насильства може виникнути цілком логічне питання: чи могли жінки бити чоловіків?

За дослідженнями Оксани Кісь, «застосування дружиною фізичної сили щодо свого чоловіка було неприйнятною практикою» [9, с. 145]. Причини вчена вбачає у фізіологічних, психологічних та соціокультурних чинниках: фізична перевага; надмір тестостерону, через що чоловіки більш схильні до агресії, аніж жінки; толерування суспільством насильства, яке сприймало агресію саме як «природну норму» чоловіка тощо; економічна та моральна підлеглість тощо [9, с. 145].

Ще однією важливою рисою будь-якого насильства, у тому числі й домашнього, є встановлення владного режиму [13, с. 153]. Б'ючи жінку, чоловік тим самим ще дужче закріплює свою владу над нею (не забуваймо, що чоловіче домінування в традиційних суспільствах вважалося необхідною нормою), натомість сама дружина такої влади не мала й інколи навіть не могла її собі дозволити: «Жона його не

набеть. То якось і не є такої власті, жеби жінка біла чоловіка» [9, с. 145].

Таким чином, від домашнього насильства потерпали найбільше саме жінки й саме вони ставали так званою групою ризику, як колись, так і тепер.

До вищесказаного варто додати, що сімейне насильство включає в себе збиткування чоловіка не лише над дружиною, але й над дітьми та особами похилого віку.

Фізичне насильство, побиття батьками дітей сьогодні в цивілізованому світі сприймають вкрай негативно, застосовують усілякі методи й важелі впливу, аби його мінімізувати. За даними Дитячого фонду ООН, ЮНІСЕФ — світового лідера із захисту прав та інтересів дітей — на сьогодні приблизно 17 % дітей у 58 країнах світу піддаються жорстоким фізичним покаранням: їх б'ють по голові, по вухах, по обличчю. Зазначено, що ці дії мають особливо важкий і регулярний характер. Крім того, трое дорослих із десяти вважають фізичні покарання необхідними у вихованні дітей [24].

Власне, такі погляди знову ж таки сягають своїм корінням до традиційних уявлень, адже в архаїчних культурах побиття дітей батьками або старшими роду було мало не обов'язковим, оскільки асоціювалося насамперед не з приниженням, а з навчанням [11, с. 35]. Український етнограф Олександр Курочкін, який свого часу досліджував такий напрям, як «етнопедagogіка насильства», назвав побиття «першоджерелом педагогічної науки» й навів приклади, що ставлення до побиття як до ефективного способу навчання відображене в приказках багатьох культур світу (англійська: «Без хреста нема корони»; афганська: «Розуму і палицею вчать»; монгольська: «Сучкувате дерево бий по сучку, впертого — по потилиці»; німецька: «Не пізнавши гіркого, не пізнаєш і солодкого»; російська: «Палиця німа, а додає ума»; турецька: «Вченій мавпі батіг не потрібний»; французька: «Хто не слухається розуму, послухається кия» тощо [11, с. 35].

Етнографи вбачають причину толерантного ставлення, а інколи й визнання необхідності

биття дитини на її шляху до дорослішання в первісних уявленнях про необхідні больові ініціації. У деяких народів Австралії та Океанії, приміром, практикувалося вибивання зубів, порізи або опіки на тілі, тортури вогнем тощо. Ці ритуали були необхідною частиною переходу з одного стану (дитинства) в інший (дорослішання) [11, с. 36].

Українцям такі фізичні практики притаманними не були, але схвальне ставлення до помірною фізичного покарання чітко відображено у фольклорі та етнографічних записах минулих століть: «Без м'яки нема науки», «За одного битого двох небитих дають, та й то не беруть», «Наука не йде без бука», «Боїться учень лози більше, як грози», «Не вчений та товчений та дрючкований», «Хто кого любить, той того чубить», «Небитий — срібний, битий — золотий», «Били, та недобре вчили», «За невміння деруть реміння» тощо [11, с. 37].

Тож, побиття батьками дитини «за діло» (нагадаймо: як побиття чоловіка дружини) громадою не засуджувалося. Батьки могли застосувати фізичне насильство щодо дітей через непослух, байдкування, неробство тощо. Слід зазначити, що дітей могли бити як батько, так і мати: «Треба було робити. І корову треба було гонити, на росу, рано вставати, в шостій годині корову гнати, на босяка... Коли де хто взутий був?! І по лісі і скрізь. І тернина залізе [в ногу]... Підросла трохи та й корову гонила. Шість [років] певне [було мені] — не було кому корови гонити. [Діти] гусі пасли. Як діти хтіли робити — то робили, а не хтіли — то не робили. Але так не пискували, як тепер пискують. А матінко! Якби я сказала до мами "Мені сі не хоче" — ага! Такого слова не було! Били би! Чим попало: паском, різкою, рушником» [8, арк. 11].

За деякими згадками, надмірне й часте побиття в родині не було поодиноким явищем, що призводило до дитячих каліцтв, а інколи й смертей: «<...> часом і батьки так обтовчуть дітей, що й памороки їм позабивають» [3, с. 119]; «Чи чули ви, що Охрашка поки біла свою дитину, поки й занедужала вона і, мабуть, не доживе віку свого» [3, с. 34].

Чи не найважче доводилося «особливим» дітям (яких у народі називали «калічки», «причинувате», «запущене», «недотепні», «не всі вдома», «не з усіма клепками» тощо), які потерпали від фізичного насильства чи не найбільше. Причому діставалося не так від однолітків, як від дорослих: «<...> побивають його не раз і до смерті і нема кому за ним уймитися. Часом навіть самі старі, випивши, тлумляться над ними, молодіці танцюють з такими і обступають їх усюди, раді, що без горівки мають забаву. Самі родичі отаких недотеп не дуже оступаються за ними і як і стараються способів, то найбільше на те, щоб їх звести з світа» [3, с. 114–115]. Отже, чим вразливішою була категорія, тим більше насильства вона зазнавала.

Варто наголосити, що із самого малечку дітей вчили поваги до старших, особливо до батьків, які мали беззаперечний авторитет. Традиційно діти, звертаючись до них, говорили «ви», використовуючи так звану «множинну гідність». Причому «ви» казали не тільки рідним батькам, хрещеним, діду / бабі, дядькові / тітці, а подекуди й старшим братам та сестрам. «Ти» було неприпустимим і виражало б неповагу. Крім традиційних звернень до батьків «батьку», «мамо», в українській мові широко побутовали слова «тато» та «ненька», а також регіональні варіанти звернення до батька «няньо» (Закарпаття), «гедзьо», «лельо» (Галичина) [14, с. 118].

Таким чином, обов'язкове вживання займенника «ви» показувало не лише шанобливе, але й ієрархічне ставлення молодших до старших. З пелюшок у дітей виховували покору до батьківського слова та волі. Можна впевнено сказати, що в традиційному суспільстві не існувало й не могло існувати рівності, партнерства у взаєминах між батьками й дітьми. Нормативність підлеглості дітей батькам також міцно закріплювалася через світоглядні уявлення, фольклор, де чітко простежуються вимоги в усьому слідувати батьківським настановам і застереження в жодному разі не йти проти волі батьків: «Шти отця-матір, будеш довголітен на землі»; «Отча й материна молитва зо дня моря

рятує, а проклін у калюжі топить»; «За мамчині сльози — Бог долю зморозе».

Авторитет батьків проявлявся в їхньому слові, насамперед благословенні або проклятті. Вважалося, що вони мають особливу силу та виконують захисну або нищівну функцію. Приміром, без батьківського благословення шлюб не визнавався громадою й вважався нелегітимним. Чи не тому до весільного обряду ввійшли та закріпилися в ньому численні шанувальні й величальні слова, поклони, цілування рук при звертанні до батьків на весіллі. Таким чином, крім відповідності етичним та моральним засадам, батьківське слово мало ще і юридичну вагу [2].

Отже, абсолютна покора батькам, їх беззаперечний авторитет, створювали підґрунтя для насильства батьків над дітьми.

У цьому контексті цікавим видається питання про зміну ролей між батьками та дітьми, коли останні дорослішали.

Як видно з деяких етнографічних записів та судових справ, ситуація в такому випадку могла різко змінюватися. За дослідженнями харківського історика Володимира Маслійчука, «при розгляді численної судової документації другої половини XVIII ст. натрапляємо на нешанування, та ще й збиткування дітьми над батьками» [15, с. 24].

Причини дослідник вбачає насамперед у поділі майна та спадщини й наводить ряд прикладів із судових справ, де, м'яко кажучи, про шанування батьків дітьми зовсім не йдеться: «<...> батька свого Якова Соколовського ледь не вбив, тягаючи за волосся при людях»; «<...> син Андрій насильно оре її [материні. — I. I.] землі, б'є підданих, забирає її жито, обзиває “дурою, марою й брехухою”»; «<...> дяк Пилип відрізав пальця матері»; «<...> козак Гаврило Заворотний, образившись на батька, намагався вбити його “в дорозі” сокирою» [15, с. 23–25]. Підсумовуючи, дослідник доходить висновку, що «пошана до батька й матері була переважно моралізаторською вимогою, яку часто порушували» [15, с. 25].

Зауважимо, що фольклорна традиція українців зберігає спогади про існування звичаю «саджати на лубок»: позбавлення від слабких, немічних, старих батьків [12]. За тими ж народними переказами, зникнення цього звичаю було пов'язано з тим, що дорослі діти зрозуміли, яку практичну користь вони можуть мати від старих, фізично слабких батьків: життєву мудрість та господарчі поради, якими могли поділитися останні [16, с. 245].

Таким чином, можна припустити, що подорослішавши, одружившись, набувши економічної самостійності та фізичної міці, сини вже не хотіли коритися й подекуди не корилися батьківській волі. Економічна незалежність, фізична перевага, поступовий перехід влади від батька до сина, а, можливо, подекуди й дитячі образи на батьків, могли спричинити побіт старих батьків їхніми, уже дорослими, дітьми. До того ж, практична господарська користь як у батьків до дітей, так і навпаки, для архаїчних землеробських культур (якою є і традиційна українська культура) досить часто були вищі й значиміші за сентименти.

Висновки. Як засвідчують джерела та їх неупереджений аналіз, домашнє насильство в українській традиційній культурі не було поодиноким практикою. Загально не схвалюючи фізичне насильство, традиція все ж толерувала його, якщо воно застосовувалося з «доброю» метою: напоумлення, навчання, виховання тощо. З огляду на те, що традиційна українська культура була патріархальною і влада зосереджувалася в руках чоловіків, саме ця група найчастіше й чинила агресію, тим самим демонструючи й закріплюючи власне домінування та перевагу. Від домашнього насильства могли потерпати не лише жінки, але й діти. Причому діти могли зазнавати побіт від батьків обох статей, які мали необмежену владу, що закріплювалася в існуючій ієрархічній структурі: діти всіляко підпорядковувалися батькам. Побиття «за діло» провиною не вважалося й розглядалося як внутрішньосімейна справа, як щодо жінок, так і щодо дітей.

Примітка

¹ Доступ до англomовної літератури став можливим завдяки дослідницькій стипендії, отриманій від Шведського інституту під час наукового стажування в університеті м. Лінчепінг (Королівство Швеція) у 2018–2019 роках.

Джерела та література

1. Ворончук І. Домінуюча влада чоловіка над жінкою в українській родині XVI–XVII ст. (на матеріалах Волині). *Mężczyzna w rodzinie i społeczeństwie – ewolucja ról w kulturze polskiej europejskiej*. Poznań, 2010, Т. I : Od średniowiecza do początku XX wieku. S. 77–87.
2. Гримич М. Народна культура українців як дзеркало українського національного характеру. *Етнічна самосвідомість і національна культура*. Київ, 1991. С. 34–36.
3. Грушевський М., Кузеля З. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Репр. вид. 1907 р. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. Ч. 2. 196 с.
4. Загірня М. Про одруження на Україні в давніші часи / за людьми написала М. Загірня. Київ : Вид. М. Грінченко. Друк 1-ої Київ. друк. спілки, 1912. (Книжки пам'яті Насті Грінченко; № 6).
5. Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству». *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. С. 35.
6. Ігнатенко І. Шлюбно-сімейні стосунки у традиційній культурі українців. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 240 с.
7. Ігнатенко І. Батьки, матері та їхні діти у традиційному українському суспільстві. URL : <https://genderindetail.org.ua/season-topic/materbatkiv/batki-materi-ta-ihni-diti-u-traditsynomu-ukrainskomu-suspilstvi-134505.html/>.
8. Кісь О. Волинь 1999: Етнографічні матеріали з Волині (Львівська та Волинська обл.), записані у липні 1999 р. Архів Інституту народознавства НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 456. 33 арк.
9. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. 272 с.
10. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. Т. 2 / упоряд. О. Рубан ; Національна академія наук України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : ІМФЕ, 2009. 640 с.
11. Курочкін О. Етнопедагогіка різки. *Українці в сім'ї європейській: звичаї, обряди, свята*. Київ : Бібліотека українця, 2004. 224 с.
12. Литвинова П. Как сажали в старину людей старых на лубок. *Київська старовина*. 1885. № 5. С. 354–356.
13. Маєрчик М., Плахотнік О. Гендероване насильство: між звичаєм і злочином. *Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей* / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. 3-тє вид. Київ : Критика, 2017. С. 151–164.
14. Мазуркевич О. П., Дячук В. П. Звичаєві норми етикету у традиційній культурі українців. Київ : Ліра-К, 2016. 218 с.
15. Маслійчук В. Про «батьківство» та «материнство» на Лівобережній Україні другої половини XVIII ст. *Народна творчість та етнографія*. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2008. № 5 (314). С. 21–26.
16. Милорадович В. Життє-быттє лубенского крестьянина. *Киевская старина*. 1904. № 5, 6.
17. Первая всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г. Санкт-Петербург, 1904. Т. XXX. Подольская губерния.
18. Петренко І. Чернецтво як привід для розлучення подружжя серед сільського населення XVIII ст. *Український селянин*. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2010. Вип. 12. С. 105–107.
19. Портнова Т. Любити і навчати: селянство в уявленнях української інтелігенції другої половини XIX століття. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 240 с.
20. Протидія насильству в сім'ї. Громадська організація «Ла Страда – Україна». URL : http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_stat_show-direction_0.html.
21. Свенціцький І. Похоронні голосіння / зібрав др. Іляріон Свенціцький. *Етнографічний збірник*. Львів, 1912. Т. XXXI–XXXII.
22. Старченко Н. «Джерела свідчать»: кілька зауваг про дослідження становища шляхтянки в ранньомодерному соціумі Волині. *Український археографічний щорічник*. Київ : Українські пропілеї, 2016. Вип. 19–20. С. 239–268.
23. Чубинский П. П. Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии. Санкт-Петербург, 1869. 41 с.

24. ЮНІСЕФ. «Приховане на очах у всіх». URL : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_25224.html.

25. Cosimo S. Deborah. Domestic violence / legal sanctions and recidivism rates among male perpetrators El Paso. LFB Scholarly Pub. LLC, 2012. 154 p.

26. Domestic violence: methodologies in dialogue / edited with commentaries by Chitra Raghavan and Shuki J. Cohen. Boston : Northeastern University Press, 2013. 281 p.

27. Harding S. Introduction is there a feminist method. *Feminism and Methodology: Social Science*

Issues / Edited with an Introduction by Sandra Harding. Bloomington : Indiana University Press, 1987. Pp. 3–16.

28. Hague G., Mallos E. Domestic violence: action for change. Cheltenham : New Clarion Press, 1998, 212 p.

29. E. Gender, family and society. Basingstoke : Macmillan ; New York : St. Martin's Press, 1996. 268 p.

30. Shoemaker B. Robert Gender in English society, 1650–1850: the emergence of separate spheres? London : Longman, 1998. 334 p.

References

1. Voronchuk I. (2010) Dominuyucha vlada chovlova nad zhinkoyu v ukrayinskiy rodyni XVI–XVII st. [Dominant Power of Man over Woman in Ukrainian Family of the 16th–17th Centuries (After the Volyn Materials)]. *Мężczyzna w rodzinie i społeczeństwie – ewolucja ról w kulturze polskiej europejskiej* [Man in Family and Society: Evolution of Roles in Polish European Culture]. Poznań, Vol. I: Od średniowiecza do początku XX wieku [From the Middle Ages to Early 20th Century], pp. 77–87.

2. Hrymych M. (1991) Narodna kultura ukraintsiv yak dzerkalo ukraynskoho natsionalnoho kharakteru [Folk Culture of Ukrainians as a Mirror of Ukrainian Nationality]. *Etnichna samovidomist i natsionalna kultura* [Ethnic Identity and National Culture]. Kyiv, pp. 34–36.

3. Hrushevskiy M., Kuzelia Z. (2017) *Dytyna u zvychayakh i viruvanniakh ukraynskoho narodu* [A Child in Customs and Folk Beliefs of Ukrainian People] (reprint of the 1907 edition). Kyiv: Intelktualna knyha, Pt. 2, 196 pp.

4. Zahirnia M. (1912) *Pro odruzhennia na Vkrayini v davnishi chasy* [About the marriage in Ukraine in earlier times]. Kyiv: M. Hrinchenko, (Books Commemorating Nastia Hrinchenko; No. 6).

5. (2018) Zakon «Pro zapobihannia ta protydiy domashniomu nasyilstvu» [The Law «On Prevention and Combating against Domestic Abuse»]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady* [Bulletin of the the Supreme Council], No. 5, p. 35.

6. Ihnatenko I. (2017) *Shliubno-simeyni stosunki u tradytsiyniy kulturi ukraintsiv* [Matrimonial Relations in Ukrainian Conventional Culture]. Kharkiv: Family Leisure Club, 240 pp.

7. Ihnatenko I. *Batky, materi ta yikhni dity u tradytsiynomu ukraynskomu suspilstvi* [Fathers, Mothers and Their Children in Ukrainian Conventional Society]. URL: <https://genderindetail.org.ua/>

season-topic/mater-batkiv/batki-materi-ta-ihni-diti-utraditsiynomu-ukraynskomu-suspilstvi-134505.html/.

8. Kis O. Volyn 1999. Etnohrafichni materialy z Volyni (Lvivska ta Volynska obl.), zapysani u lypni 1999 r. [Volyn 1999: Ethnographic Materials from Volyn (Lviv and Volyn Regions)]. *Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrayiny* [Archives of the Institute of Ethnology, NAS of Ukraine], Fund 1, Inventory 2, Unit od issue 456, 33 sheets.

9. Kis O. (2008) *Zhinka v tradytsiyniy ukraynskiy kulturi (druha polovyna XIX – pochatok XX st.* [Women in Ukrainian Conventional Culture (Second Half of the XIXth – Early XXth Century)]. Lviv: NASU Institute of Ethnology, 272 pp.

10. Kravchenko V. (2009) *Zibrannia tvoriv ta materialy z arkhivnoyi spadshchyny* [Collected Works and Materials of Archival Heritage] (compiled by O. Ruban) (National Academy of Sciences of Ukraine, M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology). Kyiv: IASFE, Vol. 2, 640 pp.

11. Kurochkin O. (2004) Etnopedahohika rizky [An Ethnopedagogical Role of the Birch]. *Ukrayintsi v simiy yevropeyskiy: zvychayi, obriady, sviata* [Ukrainians in the European Family: Customs, Ceremonies, Holidays]. Kyiv: Ukrainian's Library, 224 pp.

12. Litvinova P. (1885) Kak sazhali v starinu liudey starykh na lubik [How the Elderly Were Placed on a Bast Sledge]. *Kyivska starovyna* [The Kyivan Past], no. 5, pp. 354–356.

13. Mayerchik M., Plakhotnik O. (2017) Henderovane nasyilstvo: mizh zvychayem i zlochynom [Gender-Related Violence: Between Tradition and Crime]. *Hender dlia mediy: pidruchnyk iz hendernoyi teoriiy dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostey* [Gender for Media: A Textbook on Gender Theory for Journalism and Other Socio-Humanities] (3rd ed.). Kyiv: Krytyka, pp. 151–164.

14. Mazurkevych O., Diachuk V. (2016) *Zvychayevi normy etyketu u tradytsiyniy kulturi ukrayintiv* [Customary Rules of Decorum in Conventional Culture of Ukrainians]. Kyiv: Lira-K, 218 pp.
15. Masliyuchuk V. (2008) Pro «batkivstvo» ta «materynstvo» na Livoberezhnyi Ukrayini druhoyi polovyny XVIII st. [On «Fatherhood» and «Maternity» in Left-Bank Ukraine in the Second Half of the XVIIIth Century]. *Narodna tvorchist ta etnografiya* [Folk Art and Ethnography]. Kyiv: IASFE, No. 5 (314). pp. 21–26.
16. Miloradovich V. (1904). *Zhytye-Bytye lubenskago krestyanina* [Mode of Life of Lubny District Peasants]. *Kyivska starovyna* [The Kyivan Past], No. 5, 6.
17. (1904) *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii v 1897 g.* [First General Russian Imperial Population Census of 1897]. St. Petersburg, Vol. XXX. Podolskaya guberniya [Podolian Governorate].
18. Petrenko I. (2010) Chernetstvo yak pryvid dla rozluchennia podruzzhzia sered silskoho naselenia XVIII st. [Monasticism as a Reason for Divorce of Spouses amongst the XVIIIth-Century Rural Population]. *Ukrayinskyi selianyn* [The Ukrainian Peasant] Cherkasy: B. Khmelnytskyi Cherkasy National University, Iss. 12, pp. 105–107.
19. Portnova T. (2016) *Liubyty i navchaty: selianstvo v uyavleniakh ukrayinskoyi intelihentsiyi druhoyi polovyny XIX stolittia* [Caring and Teaching: What Ukrainian Intellectuals Thought of Peasantry in the Second Half of the 19th Century]. Dnipropetrovsk: Lira, 240 pp.
20. *Protydiya nasylstvu v simiyi. Hromadska orhanizatsiya «La Strada – Ukrayina»* [Opposing Family Violence. The Non-Governmental Organization «La Strada – Ukraine»]. URL: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_stat_show-direction_0.html.
21. Svientsitskyi I. (1912) Pohoronnii holosinnia [Keening] (collected by Dr. Iliarion Svientsitskyi). *Etnohrafichnyi zbirnyk* [The Ethnographic Collection]. Lviv, Vol. XXXI–XXXII.
22. Starchenko N. (2016) «Dzherela svidchat»: kilka zauvah pro doslidzhennia stanovyscha shliakhtianky v ranniomodernomu sotsiumi Volyni [«Sources Testify»: Some Observations on Studying the Standing of Gentry in the Early Modern Volyn Society]. *Ukrayinskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk* [Ukrainian Archeographical Yearbook]. Iss. 19–20, pp. 239–268.
23. Chubinskiy P. (1869) *Ocherk narodnykh yuridicheskikh obychaev i poniaty v Malorossii* [An Essay on Folk Legal Customs and Legal Conceptions in Lesser Russia]. St. Petersburg, 41 pp.
24. UNICEF. «Prykhovane na ochakh u vsikh» [UNICEF. «Hidden in Front of Everyone»]. URL: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_25224.html.
25. Cosimo S. D. (2012) *Domestic Violence / Legal Sanctions and Recidivism Rates among Male Perpetrators*. El Paso: LFB Scholarly Pub. LLC, 154 pp.
26. Raghavan Ch., Cohen J. Sh. (eds, comms) (2013) *Domestic Violence: Methodologies in Dialogue*. Boston: Northeastern University Press, 281 pp.
27. Harding S. (1987) Introduction is there a Feminist Method. *Feminism and Methodology: Social Science Issues* (edited with an introduction by Sandra Harding). Bloomington: Indiana University Press, pp. 3–16.
28. Hague G., Mallos E. (1998) *Domestic Violence: Action for Change*. Cheltenham: New Clarion Press, 212 pp.
29. Elliot F. R. (1996) *Gender, Family and Society*. Basingstoke: Macmillan; New York: St. Martin's Press, 268 pp.
30. Shoemaker B. R. (1998) *Gender in English society, 1650–1850: the Emergence of Separate Spheres?* London: Longman, 334 pp.

Summary

An attempt to consider and analyze the problem of domestic violence in traditional peasant culture of the mid-XIXth – early XXth centuries is proposed in the article on the base of the ethnographic sources analysis. This issue has been concealed for a long time. What domestic violence is and why it occurs is discussed. Drawing on ethnological sources, the authoress tries to understand the patriarchy significance in the development of domestic violence. The researcher is focused on the uncovering of domestic violence social support, identification of situations where abuse may occur, including family partner violence, child and elderly members.

The scientist proves that husbands have the right from society to punish wives physically in the case of disobedience, betrayal, laziness or wastefulness. The *well-grounded* violence against women is tolerated by

a normative social culture. The gender contradictions are caused primarily by the dominion of a man over a woman. It is important to note, that the status of marriage pride can give women some tolerance for violence from the husband's side. Fearing to lose her husband and thus the status of being married, women silently suffer domestic violence. In case of very hard domestic violence (alcoholism is a widespread cause of it), rural society tries to limit it. Punishment for an offender is fine or short-term imprisonment but can't be a strong reason for divorce.

However, physical violence is ubiquitous phenomenon in relationships not only between a husband and a wife but also regarding children and old people. A mother or a father can punish children. Hitting them is believed to be very effective for a good child's upbringing.

So, while analyzing relationships in families of the mid-XIXth – early XXth centuries, we can see that physical violence is considered as a justified tool. It is used *to put an order* in the division of gender roles.

Keywords: domestic violence, patriarchy, childhood.